

ГДР

„NEUE DEUTSCHE LITERATUR“, Берлин,
1978, кн. 1, 2

През ноември 1977 г. в Съюза на писателите от Германската демократична република, чийто печатен орган е сп. „Нойе Дойче Литератур“, бе проведена дискусия на тема „Становища в литературата“. В кн. 1 и 2/1978 на списанието са публикувани материали от дискусията, които представяват определен интерес, тъй като разкриват важни моменти от състоянието на литературата в ГДР в настоящия момент.

В кн. 1 намираме изказването на писателя Волфганг Колхаазе под заглавие „Писането като действие“. Литературата като обществено явление, смята Колхаазе, се включва в споровете на света особено активно в епохата на конфронтацията и на средствата за масова манипулация. За себе си писателят твърди, че се стреми да развие чувство за историята — история не като теорема или школко четиво, а като сума на човешките усилия. „Ежедневно връхлитан от историята, аз се опитвам да намеря онова поведение, което все пак позволява някаква дистанция, за да може да се размишлява върху историята“, отбелязва Колхаазе. „Нещата изглеждат по-лесни, когато се хвърли поглед назад в миналото — там не е трудно да се вникне в изключителността на дадена епоха. Но когато човек сам е участник в събитията, историята се сравнява с времето на живота ни или — още по-точно — с времето на младостта ни. Защото въпросът, какво става в момента, е може би най-вълнуващият, въпрос, който един човек си задава, когато е млад. Така погледнато, не съществуват въпроси с веднъж завинаги намерен отговор; полето, върху което израстват надеждата и отчаянието, се засява отново и пак отново“, отбелязва писателят.

„Струва ми се, че условията, сред които съществуваме, не могат да бъдат проумени от само себе си. Според мен и след шестдесет, и след тридесет години социализмът все още ще бъде нещо съвсем ново. Когато размислим върху състоянието на нещата, можем да разберем, че социализмът е нещо твърде младо, нещо, родено в ума, срещу което старото, хилядолетното из-

глежда като нещо природозаконно и то се защитава с претенцията, че е именно такова. Но онова, което не се разбира от само себе си, изисква застъпничество, а онези, които полагат усилия в тази насока, се нуждаят от окуражаване, както и критично разбиране, защото проектът не е завършен, а трябва да бъде осъществен в много глави по целия път между реалност и утопия.“ Така Волфганг Колхаазе определя необходимостта от заемане на политическо становище в литературата.

„Застъпничеството, продължава писателят, не трябва да се схваща схематично като създаване на книги, които помагат, за разлика от книги, които не помагат. Литературата въздейства преди всичко косвено, а тя съдържа такива категории като чувство, фантазия, подход, настроение, разбира се, също и мисли. Как би могло да се определи какво тук помага и какво не? Човек не пише, струва ми се, преднамерено критично или некритично, човек пише от твърде лични побуди, иначе не би могло и да бъде. Ако сред нас има колеги, които са разочаровани, обезкуражени, раздразнени или дори отчаяни, трябва честно да пожелаем да разберем защо е така, преди всичко поради причината, че писателите или книгите им рядко съобщават само нещо, отнасящо се до тях самите. Една истина може да се съобщи неясно или дори объркано, тя може да представлява и частична истина. Понякога към нас, а това ще рече към нашето общество, се отправя в тази връзка упрек, който ми изглежда кокетство или спекулация, защото твърде много е съобразен със западногерманската пазарна стойност на някои изгубени илюзии в Източна Германия. Разкрасяването на действителността в литературата не е ликвидирано, обаче според порядъчните хора се смята за престъпление. Но и едно разбиране за литературата, което се стреми да извлече литературната стойност от степента на политическата конфронтация със социализма, довежда по съвсем противоположни причини до подобна деформация на реалността. Да се нарисува действителната картина на нашия свят или да се помогне за неговото саморазбиране естествено не е само проблем на литературата. Ако човек се вслуша в официалните съобщения, тонът, който най-често се долавя, е празничен. Обаче

чувството за живота, с което ние трябва да се занимаваме, възниква преди всичко в делника. Литературата може да открие това чувство за живота и да го изрази, а понякога и да му повлияе. Що се отнася до мен, в детството си аз съм бил винаги обграден от хора, които не са си дождали. Така че в последна сметка оттук произлизат и моите мотиви за онова, което ние наричаме историческа алтернатива, ГДР или социализъм. Но аз естествено не знам какво би станало с мен без четиридесет и пета година, без този начин на мислене, който тогава става възможен, или без една определена литература. На някои от моите колеги аз съм лично задължен за книгите, които те написаха и които се оказаха от голямо значение за мен. Така че аз съвсем не съм изкушен да смятам буржоазните условия на живот за години, обаче виждам и възникването на нови проблеми. Когато мисля за часовете по политическа икономия от петдесетте години, съгласно които всичко при нас бе разумно, а всичко оттатък неразумно, и когато виждам например техническата производителност на днешния буржоазен свят, открито, но често и скрито безчовечните и твърде доходоносни методи на тази продуктивност, откривам достатъчно материал за размисъл. Такава проблеми занимават тъкмо младите хора и аз не съм много сигурен дали ние — разполагайки с основните истини — намираме достатъчно търпеливи, правилни и изпитани в новата действителност отговори на тези въпроси. Без да съм пуритан по отношение на нееднаквостта в мненията, аз се съмнявам, че западногерманските вестници с консервативните им стопански и полуполеви културни раздели могат да ни помогнат при разрешаването на нашите проблеми. Що се отнася до чувството за живота, то може да бъде толкова различно, колкото са различни хората. Но въпросът става важен, когато се свърже с последователността на поколенията. Всеки десет или двадесет години настъпва промяна в чувството за живота. Не че в света се появява нещо принципино различно, но все пак нещо е променено в някакъв важен пункт, възниква ново поведение, друго умонастроение. Може би причината е в това, че всеки път един определен къс от живо изживяната история е отишъл в миналото. Неоспоримият опит на по-възрастните се сблъсква с опита на по-младите. Онова, от което имаме нужда, е будно, позитивно разбиране за този процес — той съществува независимо дали го желаем или не. Ако го пренебрегнем, лишаваме се от конфликти, но и от подтици както в обществения живот, така и в литературата. Пространството от чувства и мисли в общественото бива заето най-малкото от три поколения и никое от тях — по каквато и да било причина — не бива да остава настрана. Формулите на общуването между хората са толкова важни, колкото и бoga-

таващото се, развито социалистическо съзнание.“

В своето изказване Волфганг Колхаазе, след като разглежда политическото становиче на писателя, се спира на поетическия изказ. „Поетическото гледище, казва писателят, което е решаващо за нашата работа, представлява сума от житейския опит на един човек, състои се от неговия талант, художествени преживявания и обкръжаваща действителност. Книги се правят от опита със света и с книгите. Казвам това, защото трябва да разберем по-точно от досега, че за всекиго съществува нещо различно, което може да бъде предмет на опоегизация. И ние очакваме с надежда една литература, която да бъде твърде разнородна, в която да съществува и полемика — полемика между книгите, между техните различни естетически гледни точки. Знаем, че в този свят властвува разделението на труда. И колкото повече остарява човек, толкова по-точно разбира какво умее да прави и какво не умее. Не е нужно да си песимист, за да проумееш, че не можеш да правиш някои неща, докато други ти се удават. Така и писателят може да постигне някои неща, също и в смисъл на полза за обществото, а други неща не смята да постигне. Разказвали са ми, че тук-там в Берлин се намират стари хора, които нямат никакви близки и когато те умрат, откриват ги едва след дни. Смятам, че като писател аз трябва да взема отношение, да пиша за това, защото моят начин на действие е писането. Трябва да опиша това, за да осветля този процес за общественото съзнание и така да направя нещо за многото непознати, за които никой нищо не знае. Така че има разлика между това, дали взимам практически мерки по отношение на едно явление или описвам същото това явление. И двата начина на действие заслужават уважение. Защото едното е толкова нужно, колкото и другото.“

Волфганг Колхаазе изразява по-нататък схващането, че при едно общо разбиране за света са възможни и необходимите различни начини на мислене и на писане. Накрая писателят отправя апел да се провеждат дискусии по възможност върху повече проблеми, за да навлезе действителността в още по-голяма степен в литературата, защото „потискането на прощите в съзнанието може да разболее не само отделния човек, но и едно цяло общество“. Волфганг Колхаазе завършва изказването си със следната мисъл: „Трябва да се боим не от спорове, а от липсата на проблемност. Ако словото, което живее сред нас, не остане неизречено, а се изговори, това може отново и отново да ни помогне да разберем заедно условията, сред които живеем като наша история.“

В кн. 2 на списанието е публикувано изказването на критика Дитер Шленшед по дискусията, което допълва някои становища

на Волфганг Колхаазе. „През последно време става все по-ясно, отбелязва Шленцел, че литературата в нашата страна в никакъв случай не е хомогенна и че в различията съвсем не става дума — както преди оневи-нявашо се казваше — просто за различни почерци. По-скоро тук се проявяват заедно и в противодействие различни поетически концепции, които в същността си са свързани в по-големи контекстуални единици. Според мен може да се говори преди всичко за две основни насоки: най-напред за преценката на точното историческо място на нашето общество днес в процеса на голямата световно-историческа революция, в направленията и силите на нейното развитие. Междувременно около полностите, които бяха оповестени с изрази като „следреволюционна ситуация“ или „отворен край на революцията“, се образува сложно нюансиран спектър, който е така хетерогенен, че възниква въпросът, дали изобщо съществува още една действителност, към която се отнасят тези възгледи. Тук аз трябва да кажа, че не мога да споделя понякога изразяването от писатели гледище, според което съществуват толкова действителности, колкото и писатели. Без съмнение обаче съществуват явно различни действителности на нашия опит, различни „светове“ — и тъкмо с тях има работа литературата. На второ място може да се говори за преценката на функционалните възможности и нужди на литературата, които възникват с оглед на условията и начина на живот в нашето общество, с оглед на реалното място на литературата в разширената репродукция на личността и с оглед на нейните задачи при взаимодействието на различните медии за обществено изграждане на човешкото съзнание. Също и тук се натъкваме на толкова различни позиции, че отново изниква въпросът, дали съществува една функционална действителност за литературата, която я предопределя.“

Дитер Шленцел смята по-нататък, че е от значение въпросът, как ще бъдат оценени всички тези различия. Очевидно не е достатъчно само задоволството от съществуващото многообразие. „Тук съвсем не става дума, продължава той, за някакво уютно съжителство на разновидности, а за резки противоположности. Нужно е само да си припомним противоречивия процес, разгърнат се като следствие на три големи прозаични творби, в които още през шестдесетте години се прави опит за равностойност на изминатото време след 1945 г. — това са „Аулата“ на Херман Кант, „Размишления на Криста Т.“ на Криста Волф и „В търсене на Гат“ на Ерик Нойч. Каква разнolikост, какви вътрешни напрежения, каква противоположна игра на избора от неизчерпаемия репертоар на действителността и на издвоите оценка се разкриват тук! На лице е един процес, който Волфганг Колхаазе описва на последния конгрес на писателите като колективен разговор, в който се създава и установява нашата обща истина.

Ако сравним по-големи етапи в нашата литература, става ясно, че в нея съвсем не владее винаги еднакво многообразие, както понякога се твърди, а че доминиращите линии се променят в многообразието на литературата, в нейния начин да схваща конструктивното сътрудничество в социалистическото общество. Представата за литературата като колективен разговор, в който се създава истина над действителността на нашия опит, както и стремежът към равностойност и проблемно самопознание, а и много други предмети сочат, че днес съществува тази доминираща функция. Тя е описана от много автори почти с едни и същи думи. Нейното име би могло да бъде „литературата като колективно саморазбиране“. За да я изяснят в нейното своеобразие, немалко писатели като Ирмтрауд Мортнер, Гюнтер де Бройн, Юрий Брезан и др. я отделиха от една по-раншна доминираща функция, която сега се преценява като дидактична и агитаторска, като основана върху едно отношение между авторите и публиката, белязано от неравенство и скрепено от намерението да се доведе читателят до социализма. Днешната антиреторична позиция, както би могло да бъде наречена, важи не само за литературата, но и за другите изкуства. Разглежданата от мнозина — естествено в различни варианти — доминираща функция на „саморазбирането“ би могла да бъде определена позитивно така: тя трябва да бъде проявление на едно свободно социално общуване, което дава своя принос за социализма, като се предвижда към него чрез дискусии; което се съобразява с обстоятелството, че в социалистическото общество при условията на разделението на труда по необходимост се появяват различни социални зрителни ъгли и че тенденциите на развитие в нашето общество включват отношението между равноправни труженици; което е заинтересувано от създаването на по-голяма общност при необходимата постоянна промяна на нашето общество и за тази цел се нуждае от публичност, също и от публичността на споровете.“

В края на изказването си критикът Дитер Шленцел отбелязва, че в тези разговори голяма роля играе обстоятелството, че те се провеждат в рамките на една интернационална идеологическа дискусия, чиято острота изисква от социалистическите писатели най-висока отговорност, отговорност и за това стремежът за саморазбиране да не бъде изопачен в неговата притивоположност. Някога Йоханес Бехер говореше за „защита на поезията“. Той имаше пред вид също и защитата на поезията в рамките на нейните условия за съществуване и поле на действие. Защита на литературата днес би могло да означава всеки принос за действителното функциониране на концепцията за една демократична литература, която допринася за самопознанието и стимулира обществения процес на саморазбиране.“

В. К